

УЧЕННЯ ПРО ПОЛІТИКУ І ДИПЛОМАТІЮ В НІМЕЦЬКОМУ «ГАЛАНТНОМУ» РОМАНІ

У статті розглядається художнє утілення в романі післябарокової доби секуляризованої етики особистої користі і блага.

Ключові слова: світська особистість, етика індивідуальної активності, філософія почуття.

В статтє рассматривается художественное воплощение в романе послебарочной эпохи секуляризованной этики личной пользы и блага.

Ключевые слова: светский человек, этика личной активности, философия чувства/
The paper deals with the basic problem of the poetics of «gallant» romance, with the secularity conceptual principles of personality good and use.

Key words: *honnête homme, artistic philosophy of sense, «gallant» romance, poetics.*

З формуванням і розвитком у Німеччині 1680-х рр. жанрових різновидів «політичного» і «галантного» роману зв'язане рішуче ідейно-естетичне зрушення в динаміці жанрових форм романістики постбарокової епохи. Відомо, і цей факт насамперед акцентується в романознавстві, що формальну сутність процесу оновлення жанрової парадигми роману склав перехід від метафізично забарвленої художньої онтології великомасштабного епічного роману бароко до концентрованого, стислого інтегрального утворення малого об'єму, яке було позбавлене підкресленої аксіологічної стильової домінанти й багато в чому передбачало як просвітницько-раціоналістичну еволюційну перспективу, так і сентименталістську оповідну тенденцію розвитку художньої прози.

Зауважимо, що власне феноменологічне значення спричинених епохальним переходом багатоскладових трансформаційних процесів внутрішньої жанрової перебудови роману у сучасній германістиці ще багато в чому невивчене. Зокрема має бути детально простежений механізм формального зламу й напрям реформування жанрової моделі. Один з найбільш очевидних ідейно-естетичних виявів даних іманентних перетворень полягає в тому, що прагматична версія художнього простору «нового» роману усе більше прагне до зовнішнього уподібнення формам, близьким повісті в сучасному її розумінні, просторовий вимір твору нестримно тяжіє до естетичного ототожнення з індивідуальним особистісним простором приватної життєвої історії персонажа. Автор-оповідач немов конструє формальну конфігурацію тотожності, сутність якої становить ілюзорне злиття предмета наративу з «особистим» досвідом персонажа. Запроваджується ідентифікація з ретельно модельованою семантикою внутрішнього світу героя, що не призводить, однак, ані до звуження естетичної багатомірності художнього тексту, ані до вичерпання його змісту конструюванням індивідуального досвіду «я».

Зауважимо, що разом із архітектонічними перебудовами стверджується власне нова етична філософія, що ми і намагаємося зробити предметом висвітлення у статті. Дані романні різновиди уперше в історії новочасної романістики зосереджуються на навчанні людини бути щасливою і не боятися висувати прагматичний ідеал особистого успіху як гідний наслідування. Наука повсякденної дипломатії (Politik), розвинена постбароковими письменниками-новаторами, повинна сприйматися як ґрунтована на наріжному понятті polit – увічливість, чемність, світська вправність, шляхетність та гідність самопочуття. Вона має на меті формування етики особистісної активності і спрямовується на досягнення благополуччя кожним окремим індивідом: «Людина живе у світі для того, щоб бути щасливою» [1: 1].

Відразу ж помітимо, що актуальність проблемної постанови статті безсуперечна, оскільки саме у цьому пункті «галантний» роман наштовхується на дослідну зневагу і нерозуміння з боку науковців. У зв'язку з цим досить повчально і сумно спостерігати історію наукових оман навколо недооцінки програмового спрямування «галантних» кредо, адже несприйняття новаторської суті істинно персонального звернення авторів до читача, їхнього щирого стремління скасувати ієрархічну дистанцію до реципієнта, як і модальність досі небаченої відвертості, бажання цілком довірливою, неупередженого спілкування з гіпотетичним реципієнтом творю, своєрідним чином розімкнутий убік дискурсу прагматичний наратив неодноразово викликали закиди у легковажній грайливості, слугували об'єктом критичних нищівних оцінок, приміром через призму епігональності. Ми маємо на увазі передовсім творчість А. Бозе (Таландера), щодо якої ми не поділяємо ані зневажливого ставлення, ані дослідних упереджень стосовно манери автора, нібито відзначеної «схильністю до сатиричної скандальності», «плоско-дотепної графоманії» [2: 119], «театралізованого зображення амурних ігор і інтриг» [3: 43], спрощення сюжетної дії роману [4: 128-129]. Через образливу репутацію поверхово розважального або навіть непристойного [5: 259; 6: 119] Бозе виключений із числа значних письменників, що заслужують пильної уваги й ретельного вивчення (див.: [7; 8]).

Проте важко було б заперечувати, що під пером авторів «політичних» і ще більш послідовно – «галантних» – романів народжується примітна, відкрито прагматично орієнтована оповідна конструкція, яка виявляє прямий – не офіційний і не фамільярний, а більшою мірою інтимно-особистий, довірчий контакт оповідача з реципієнтом, спирається на новий, повсякденний образ реалізованого як «пізнавано-знайомий» часу, який іноді містить безпосередньо-прямі виходи в сучасність. Романний текст насичується прагматикою приватного повчання, інтонацією заклопотання оповідача про задоволення насущних потреб і повсякденних нужденностей світської орієнтованої людини-адресата, причому семантика живого невимушеного контакту з ним відіграє все більшу роль і найчастіше виходить на перший план. Учення про політику і дипломатію являє собою неочіненну програму поведінки особистості, яку сучасні читачеві романісти намагаються вселити йому з метою навчити сприймати й переслідувати власне благо у світі – поведінкова етика не метафізичного плану, як це чітко усвідомлював роман бароко, а цілком поцейбичного секуляризованого характеру. Утіленням цього учення перш за все постають розроблена «політичними» романістами філософія особистої користі й благополуччя людини, як і пронизана ідеями блага читача теорія «веселої історії» Х. Вейзе,

а також світський ідеал «політичної» дипломатії Х. Вейзе – Й. Римера, програма «галантного» способу життя А. Бозе, Е. Хаппеля, що в сукупності виражають новаторську художню етику й пронизані виразним прагненням реформувати внутрішній світ тих, до кого звернені їхні цілком світські, вільні від релігійної догматики і екзегетичної риторики твори-наставляння.

Закономірно в процесі конституювання роману такого типу морфологія жанру відбиває й всотує, спираючись на досвід попередників, багаторівневі процеси формування новаторського романного ядра, серед яких перебудова метафізично уможливленого сюжету старого роману з покладеною в його основу концепцією небесного активізму становить тільки один з напрямків трансформації жанрової поетики. Істотні й заслуговують на пильну увагу, крім того, також проблемно-тематична інтеграція художнього матеріалу, переробка барочних традицій ученого полігісторства, переосмислення жанрової поетики «корисно-розважального» слова, становлення нової діалектики повчального й розважального, розвиток ідей сполучення розуму й досвіду, кристалізація й розкладання романічних кліше старого типу, почасти перетворюваних у штамп, почасти ж трансформованих в руслі «галантно-політичних» вчень про пристойне, дипломатичне, гідне, граціозне, приємне, таке що тішить, чарівне.

Отже, на нашу думку, нова, рецептивно орієнтована художньо-філософська етика, що відверто розкріпачує інтелектуальний читацький загал, створений прагматичний образ часу в смислі неметафізичної сучасності, у якій людиною має володіти не витяг власної користі, а у гуманістично-повчальному значенні знаходження особистого блага в поцейбічному світі, а також зосередженість письменників на освоєнні простору «особистого» персонажного типу багато в чому визначають ядро жанру роману післябарокової епохи.

Мабуть, найбільш послідовно навчає переслідувати свої інтереси і розуміти власне покликання у світі ключовий для галантної епохи роман Бозе «Люб'язна європейка Костянтина» (1698). Письменник створює центральний сюжет-ситуацію, в основі якого лежить серія зустрічей героїні, удови Костянтини з кавалерами – покорителями сердець, потенційними кандидатами в чоловіки. За зовнішнім плином дії можна розпізнати глибокий та інтенсивний аспект динаміки подій, що видає сюжет пригод серця. Любовні захоплення, побачення, розлуки, перипетії нюансованих почуттів від страждання до надії створюють емоційно піднесену атмосферу закоханості та невтомних пошуків персонажами істинних прихильностей та «вічних» прив'язаностей, що складає ідейно-естетичну особливість жанру «галантного» роману і одночасно характеризує його як джерело формування напрямку *Empfindsamkeit*.

Щиросердечна непослідовність і внутрішні коливання Костянтини проявляються в тому, що вона або в запальності заявляє, що «не вийшла б навіть за принца» [9: 412], або відступає від своїх намірів і вважає своє упередження «шкідливою впертістю» [9: 291]. В обох взаємовиключних випадках Костянтина проявляє щирість під впливом хвилини. Передбачаючи сентименталізм, Бозе протиставляє не тільки розум і почуття, але усвідомлене й несвідомо-інтуїтивне, їх складну боротьбу в серці героїні, що створює роздвоєність жіночої душі. Оповідач змушений визнати, що міркування героїні про шлюб («Шлюб змушує підкорятися, навіть коли партія вдала. Я високо ціную волю, якої повністю розпоряджаються тільки в незамужньому стані...» [9: 302]) є такі, що «не цілком

ідуть від серця» [9: 302], – раціональне й почуттєве в душі героїні, по-жіночому слабкої, розходяться й драматично розведені.

Це щирсердечне протиріччя знаходить свій вияв у центральній любовно-сюжетній ланці – лінії Вандайма. Настільки ж уперто упереджений проти шлюбу, як і Костянтина («Цей тяжкий тягар подружніх уз» [9: 155]), «парний» чоловічий персонаж, що цілком співвідноситься з образом героїні, прагне зберегти незалежність, у тому числі – що важливо з погляду соціально-критичної позиції Бозе – й від придворної служби, і віддає перевагу солодкій самотності: «Я не продам своєї волі ні за які гроші» [9: 155]. Тут позначається його вік, що спонукає до розважливості, коли «усі незручності шлюбу порівняно із задоволеннями занадто ретельно зважують на вагах» [9: 369], а також відіграє роль драматична особиста доля, – передчасна смерть гаряче улюбленої нареченої, – у Вандайма своя серцева передісторія, що визначає психологію й долю персонажа.

Трактуючи любовний сюжет, письменник опирається на характерну просвітницьку оцінку любові як почуття, природнього для людини: «Die Natur weiset uns dazu an...» [9: 347]. Бозе відступає як від ідеального платонізму, так і від ідеї гріховності жіночої природи, і розрізняє три види любові: порочну, подружню, галантну (*honnête* [9: 258]), а також проводить розмежувальну лінію між любов'ю й шлюбом, тому що любити й вступити в шлюб – це «принципово різні речі» [9: 412], укласти шлюб можуть і повинні рівні (*gleiche*), тоді як нерівним (*ungleichen*) слід удовольнитися «любов'ю без подальших намірів» [9: 412], – таким шляхом наповнений увагою до реальних обставин життя особистості в суспільстві сюжет «галантного» роману насичується узагальненням, за допомогою якого автор виходить на осмислення інституту шлюбу.

Хоча вустами Костянтини письменник обіграє книжкове «високе» романічне, як би підкреслюючи переважний адресат романів – жіночу аудиторію, більш чуйну до романічних вигадок («Перечитайте всі романи, де так правдоподібно представлено, як закохани досягають найвищої досконалості. Хіба немає людей, які в дійсності просунулися б так далеко або ще далі, чим оповідають про цих вигаданих персонажів?» [9: 251]), але ця жагуча платонічна апологія лише відтіняє дистанцію між «придворно-історичними» романами й творами Бозе, який безпристрасно й аналітично трактує протиріччя любовного почуття й відносин центральної «галантної пари» [9: 188], стосовно до якої беззастережно й у будь-яких обставинах незмінне служіння безоглядно закоханого своїй володарці видається простим і психологічно нерозчленованим рішенням.

Любов героїв Бозе – це в умовах галантного кодексу політики не що інше, ніж хитромудра дипломатія (*Politik*), у якій персонажі переслідують кожний свої цілі, відстоюють різними способами власний інтерес «unter einem politischen Vorwande» [9: 183], і де одне із провідних місць займає мотив спокуси почуттів. Удавання, розіграш, гру в почуття змінюють підозрілість і взаємна недовіра, ніжність і компліменти поступаються місцем розчаруванню й обоюдним докорам, бажання вразити – сплескам ревності. За щирою прихильністю до партнера випливає охолодження, потім слідує розставання й нова зустріч. Ця суперечлива мозаїка любовних почуттів, представлена в епічною концентрованою формою роману, виникає багато в чому навколо прагнення чоловічого персонажа зберегти незалежність і автономію, «любити Костянтину, але не вступати з нею в шлюб» [9: 183]. В основі даного рішення лежить індивідуальна психологічна мотивація: обережному

героєві рисуються «тисячі небезпек» в одруженні з особою – втіленням «європейської галантності», – надмірні гідності люб'язної й витонченої героїні становлять якийсь нав'язливий лейтмотив-каталог властивостей хоча й чудових, але явно надмірних, розроблений з буквальними повторами й метафоричним обіграванням поняття *galant*.

Роман перебудовується, зберігаючи трансформоване романічне як історію «галантних» закоханих, у якій чоловічий персонаж займає «сильну» позицію, перебуваючи в ролі, що спокушається, серце якого дама прагне завоювати. Але, дозволяючи Вандайму упадати за собою, Костянтина уступає, проявляє слабкість. Визнаючись у почуттях, вона втрачає владу над ним, обіцяючи йому побачення, поцілунок, вона поступається позиціями: «Тому що згодом вона поступилася, то багато з його жагучих бажань ослабшали» [9: 370], вона не може більш його зачарувати, поки, упевнившись у його охолодженні, не пориває перша їхніх відносин, за чим слідує каяття Вандайма й новий вибух почуттів у його душі. Парадокси проявів почуттів «галантної пари», упередженої проти шлюбу й все-таки націленої саме на нього, коментує в просторічному стильовому реєстрі слуга, що перекладає непояснені вигадливі пориви закоханих на мову природної розсудливості, властивої простолюдинові: «Що це за милі справи, коли люди прагнуть бути поруч, але при цьому біжать у різні сторони?... І якщо вже в їхніх голови вселилося навіженство, то розсьорбувати все доводиться бідному гінцеві-служі» [9: 554], формула «галантної» колізії зазнає раціонального опрощення, іронізується.

Однак фінальне з'єднання героїв обумовлене не тільки каяттям і запізними прозрінням чоловічого персонажа, але й прозаїчною матеріальною практикою, раптово знайденим багатством Костянтини й пов'язаним з ним тверезим розрахунком Вандайма: «Він сподівався поклонитися своєму сьогоденню як золотому сонцю..., тепер Вандайм серйозно захотів одержати таку теплу підкладку під свою шубку» [9: 581]. Поєднуючи в єдиному мовному ряді стильові поетизми із прозаїзмами оповідач, що іронізує, пропонує грайливий компроміс для вирішення центральної колізії, тому що внутрішня проблемність знімається багато в чому за рахунок уведення зовнішніх, не пов'язаних із психологією любові, додаткових обставин.

М'який еротичний натяк оповідача у фіналі на відсутнє ще молодим «насолодження міцними обіймами в подружній постелі» [9: 595] ще раз підкреслює новаторство концепції любові «галантних» письменників. Метафорична мова кохання вже тільки умовність, тому що подібне лабіринту почуття (*Int-Garten*) не відповідає природі (*Naturell*) людини [9: 257]. При цьому Бозе руйнує конвенціональний код романічного: «У якому романі ви знайшли такі формулки?» [9: 340], – вигукує героїня у відповідь на адресований їй вигадливий комплімент. Зменшуючи екзальтований пафос славослів'я коханців («...і справді, у цих похвалах не все було вигадано» [9: 332], – формула антифразиса), голос оповідача звучить тверезою протигагою пафосу одушевлення героїв, травестуючи, наприклад, також і кліше закоханості за портретом: у подарованому портреті була тільки та подібність із оригіналом, що «обоє мали очі, рот і ніс» [9: 106].

Відступаючи від метафоризованої мови-канону «високого» роману бароко, Бозе виробляє «витончений» (*zierlich*) стиль, за допомогою якого створюється образний світ «галантного»: тонкі хитросплетення колізій і почуттів, спосіб життя героїв (їх етикетна поведінка, спілкування – *Conversation*, цікаве дозвілля – відвідування опери, читання

романів, благопристойне застілля, обмін візитами, гра в кості), образ граціозної героїні («справжнє чудо світу» [9: 72], «галантна у всій досконалості дама» [9: 164]), сам ідеал *honnêtete*. Епітет «галантний» застосовується до наступного понятійного ряду: *Leute* [9: 53], *Auffputz* [9: 65], *Mine* [9: 98], *Gespräche* [9: 155], *Leben* [9: 165], *Paar* [9: 188], *Conduite* [9: 224], *Liebe* [9: 259], *Schreib-Art* [9: 404], *Losament* [9: 532], *Schmuck und Kleidung* [9: 592], – очевидно, що це ключове поняття максимальне широко захоплює етику поведінки й культурну філософію стилю й способу життя людину в програмі «галантних» авторів.

Твір написаний «для задоволення читача», прагне відповідати вимогам *Curiosität*. Фабулу роману автор позначає *Liebesgeschichte*, розробляючи її в дусі вимог грації й «галантності»: «*Anmuth, honnête und intricate Galanterie*». У передмові багаторазово підкреслюється, що любовний вимисел тут опирається на «правдиву історію нашого часу». Протиставляючи традиційні вигадані романи (*erdichtet Romainen*) власним, що осмислюють практику повсякденності (*wie es... in einer warhaftigen Praxis möglich gewesen / und täglich also practiciert wird*), письменник усвідомлює глибокий розрив між епічним витвором романічного типу й сучасною йому конфігурацією роману, він розуміє їхню жанрову відмінність так: «Я легко міг би зробити мій твір більш величним, якби поряд із правдою зобразив би пишні виїзди при знаменитих дворах, хоробрі діяння великих героїв, чим в надлишку наповнені звичні романи, і ввів би дивні пригоди, які не відбувалися ніде, крім як в уяві їхніх авторів. Але тут я взяв до уваги тільки повинність чесного історіографа («*das Ampt eines getreuen Historienschreibers*»), який не повинен робити додавань до історії, а покликаний зберегти її в її чистоті» [9: *Vorrede*], – границі вимислу чітко позначені й наперед указані.

ЛІТЕРАТУРА

1. Frühsorge G. *Der politische Körper. Zum Begriff des Politischen im 17. Jahrhundert und in den Romanen Christian Weises* / G. Frühsorge. – Stuttgart: Metzler, 1974. – 293 S.
2. Hettner H. *Geschichte der deutschen Literatur im achtzehnten Jahrhundert* : [In 2 Bd] / H. Hettner. – Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1979. – Bd. 1. – 792 S.
3. Bürger Th. *August Bohse // Deutsche Schriftsteller im Porträt* : [In 2 Bd.] / Hrsg. Von M. Bircher. – München: Verlag C. H. Beck, 1979. – Bd. 1. – S. 43.
4. Rötzer H. G. *Der Roman des Barock 1600 – 1700. Kommentar zu einer Epoche* / H. G. Rötzer. – München; Winkler Verlag, 1972. – 188 S.
5. Goedecke K. *Grundriß zur Geschichte der deutschen Dichtung* / K. Goedecke. – Dresden: Verlag von L. Ehlermann, 1977. – 384 S.
6. *Hauptwerke der deutschen Literatur. Darstellungen und Interpretationen* / [Hrsg. von M. Kluge und R. Radler]. – München: Kindler Verlag, 1974. – 623 S.
7. *Illustrierte Geschichte der deutschen Literatur* : [In 6 Bd.] / [Hrsg. von Prof. Dr. A. Salzer und Prof. E. von Tunk. Neubearb. von Dr. C. Heinrich, Dr. J. Münster-Holzlar]. – Frechen: KOMET MA-Service und Verlagsgesellschaft mbH, 2003. – Bd. II. *Vom Barockzeitalter bis zum Sturm und Drang*. – 339 S.
8. Metzler *Autoren Lexikon. Deutschsprachige Dichter und Schriftsteller vom Mittelalter bis zur Gegenwart* / [Hrsg. von B. Lutz]. – Stuttgart: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1986. – 673 S.

9. Bohse A. Die Liebenswürdige Europäerin Constantine / A. Bohse. – Frankfurth und Leipzig: Verlegts Christoph Hülße, Anno 1698. – 612 S.

УДК 82-1/-9

Білоус Н.В.

(Дніпропетровськ, Україна)

ЛІРИЧНА СПАДЩИНА А. ФОН ДРОСТЕ-ГЮЛЬСХОФ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТРАКТУВАНЬ

Стаття висвітлює ліричний здобуток німецької поетеси та письменниці А. фон Дросте-Гюльсхоф з погляду її наукової репутації у літературознавчих розвідках сучасності.

Ключові слова: *поетика, лірика природи, дослідна оцінка, інтерпретація.*

Статья освещает лирическое достижение немецкой поэтессы и писательницы А. фон Дросте-Гюльсхоф с точки зрения ее научной репутации в литературоведческих исследованиях современности.

Ключевые слова: *поэтика, лирика природы, исследовательская оценка, интерпретация.*

The article deals with lyric heritage of German poetess and writer A. von Droste-Huelshof from the point of her scientific name in modern literary research.

Keywords: *poetics, nature lyrics, research assessment, interpretation.*

А. фон Дросте-Гюльсхоф – це поетеса, творчий доробок якої ще не здобув однозначної усталеності у поглядах навіть професійних знавців, а репутація не позбавлена від розбіжностей та викликає чимало суперечностей у поглядах дослідників. Одні вважають її естетичні погляди і власний художній доробок старомодними, інші – сучасними. Певні дослідники, відстоюючи суто регіональний підхід до творчості й ліричної майстерності Дросте, позбавляють її здобуток європейської значущості, позиціонують її як поетесу Вестфалії, а деякі проте пропонують вбачати у спадщині письменниці світовий рівень післяромантичного літературного розвитку, розцінюють її місце у німецькому і європейському процесі культурного розвитку як дуже значне, визнають в особі Дросте класика європейського реалізму.

На сьогодні творчість А. фон Дросте-Гюльсхоф недостатньо проаналізована вітчизняними вченими, хоча у зарубіжній науці надбання письменниці вивчається уже протягом довгих років [1:74]. Серед німецьких літературознавців творчість А. фон Дросте-Гюльсхоф досліджують помітні германісти В. Веслер, Ф. Шварцбауер, В. Шмітц, серед російських вчених – А.С. Бакалов, С.Р. Иванова та С.К. Майєр. Також у вітчизняній науці помітно зростання зацікавленості даною постаттю, серед українських науковців, які

© Білоус Н.В., 2013